

**ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА
АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ**

Исраилова Хикоят Мусакуловна

Ислом Каримов номидаги Тошкент давлат техника

университети Олмалик филиали

“Умумкасбий ва иқтисодий фанлар”

кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация

Мазкур мақолада инновацион иқтисодиёт шароитида агросаноат мажмуасининг ривожланиши, минтақа иқтисодиётида қайта ишловчи кластернинг шаклланиши таҳлил қилинган. Мақолани ёритишда оммавий ходисаларни эҳтимоллар назарияси, гуруҳлаш, ўртача миқдорлар, индекслар, график тасвирлаш усулларидан фойдаланиб тадқиқ этиш турли мажмуаларда таркибий унсурлар ташкилий алоқаларнинг тавсифи ва барқарорлигини ўрнатиш, уларнинг ташкил қилинмаганлиги даражасини баҳолаш имконини беришди.

Калит сўзлар : иқтисодиёт, қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти, агросаноат мажмуаси, кластер, қайта ишловчи кластер.

**THE AGRICULTURAL COMPLEX IN THE DEVELOPMENT OF
AGRICULTURE**

Israilova Hikoyat Musakulovna

Tashkent State Technical University In the name of Islam Karimov,

Almalyk branch of the university

"General professional and economic sciences"

senior teacher of the department

Abstract

This article analyzes the development of the agro-industrial complex in the conditions of the innovative economy, the formation of the processing cluster in the regional economy. In the coverage of the article, the research of mass

phenomena using the theory of probability, grouping, average quantities, indices, graphical representation methods made it possible to establish the description and stability of the organizational relations of structural elements in various complexes, and to assess the level of their disorganization.

Key words: economy, agricultural economy, agro-industrial complex, cluster, processing cluster

Агросаноат мажмуасининг ривожланишини модернизациялаш шароитида минтақа иқтисодиётида қайта ишловчи кластернинг шаклланиши ва ривожланиши жараёнларини ўрганиш алоҳида аҳамият касб этади. Бу эса унинг оқилона амал қилиши шароитида ўрганилаётган тушунчанинг моҳиятини акс эттирадиган ва амалий тажрибаларни умумлаштирадиган илмий тадқиқотлар бутун доирасини қўллашни тақозо этади. Бунда агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластернинг шаклланиши ва ривожланишини бошқаришни бир бутуннинг атроф ташқи муҳити ва алоҳида қисмлари ўртасидаги нисбат сифатида қараш мумкин.

Агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластернинг шаклланиши ва ривожланишини бошқариш механизмлари бир бутун тузилмалар ва уларнинг таркибий қисмлари ўртасидаги алоқадорлик ва ўзаро боғлиқликка таъсир кўрсатади. Агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластерларнинг ривожланиш қонуниятларини ва ушбу жараённинг ҳозирги шароитдаги такомиллашувини ҳисобга олиш катта аҳамият касб этмоқда:

1. Ишлаб чиқаришларнинг комбинациялашуви ва инновацион технологияларнинг жорий этилиши шароитида маҳсулот тайёр бўлгунига қадар ишлаб чиқаришнинг барча бўғинларида имкониятга қараб, аниқ ҳудудда жойлашувини билдирадиган қайта ишловчи ишлаб чиқаришларни самарали жойлаштириш¹;

2. Умумреспублика аҳамиятига эга бўлган, аҳоли эҳтиёжларини қондирадиган бозор иқтисодиёти шароитида қайта ишловчи тармоқларнинг

¹Морозова Т. Г. Региональная экономика – М.: Банки и биржи. И.О. ЮНИТИ, 1999.

комплекс бирикувини кўзда тутадиган туманлар қайта ишловчи ишлаб чиқаришлари ривожланишининг ўзаро таъсири ва ўзаро алоқадорлиги;

3. Агросаноат мажмуаси қайта ишловчи кластерида кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш учун зарур бўлган, туманлар чегарасида ва улар ўртасида мақбул ва оқилона ҳудудий ижтимоий меҳнат тақсимооти.

Юқорида кўрсатилган қонуниятларнинг объектив иқтисодий қонунлар билан мажмуавийликда қўлланилишини агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластерларнинг шаклланиши ва ривожланиш қонунларининг амал қилиш механизмларини тан олмасдан туриб мумкин эмас. Бу уларнинг республика агросаноат мажмуаси қайта ишловчи кластерида пайдо бўлиши учун қулайроқ шароит яратиш ва ҳаракат тенденцияларини ҳисобга олиб, АСМ да амалда қўллаш учун имкониятларни кенгайтиради.

Қонуниятлар қонунлар каби статистик қонунларга ажралиб, кўплаб алоқаларни ва динамик – бир хилларини умумлаштиради. Макон ва вақт чегаралари кенгайишидаги қонуният қонунга ўсиб ўтади².

Агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластернинг шаклланиш ва ривожланиш қонуниятларининг очилиши асосида далиллар, улар ўртасидаги миқдор ва сифат боғлиқликлари ётади. Боғлиқлик “бир ҳодисанинг бошқасига, оқибатнинг сабабга муносабати”дир³.

Шундай қилиб, бир ҳодисанинг бошқа қонуниятга, объектив амал қилувчи ҳодисалар ўртасидаги барқарор алоқалар сифатидаги, уларнинг сабаблари ва оқибатлари, умумий, барқарор, улар ўртасидаги такрорланиб турувчи муносабатларни акс эттирувчи қонунлар сабаб-оқибат муносабати сифатида боғлиқлиги ўртасидаги ўзаро алоқадорлик кузатилади. Агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластерларнинг шаклланиши ва ривожланишида қонунлар табиат, жамият ва инсон онгида намоён бўладиган объектив ва барқарор алоқаларнинг ифодасини ўзида мужассамлаштиради. Улар умумий, хусусий ва махсус хусусиятга эга бўлиши, қатъий миқдор ва сифат

² Афанасьев В.Г. Системность и общество. – М.: Политиздат, 1980, с. 181, 182.

³ Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Рус. Яз.; 1978, с. 184.

алоқадорликларини акс эттириши мумкин, амал қилиш қонунларига ҳам, ривожланиш қонунларига ҳам, динамик ва статистик қонунларга ҳам киради.

Динамик қонунлар сабаб-оқибат алоқа-боғланишларининг бир хилдалиги орқали ўзини намоиш этади. Улардан фарқ қилиб, статистик қонунлар зарурий ва тасодифий воқеаларнинг бирлигини ўзида мужассамлаштиради.

Умумий қонунлар фалсафий фанларнинг предмети ҳисобланиб, хусусийлари (махсус) эса алоҳида аниқ фанлар томонидан ўрганилади. Махсус (хусусий) қонунлар мустақил равишда, умумий қонунлар билан бир қаторда, амал қилиши ва умумий қонунларнинг намоён бўлиш шакли ҳисобланиши мумкин⁵.

Ҳозирги шароитда мутаносиблик қонунининг амал қилишини ўрганиш катта долзарбликка эга бўлиб, агросаноат мажмуаси қайта ишловчи кластерининг шаклланиши ва ривожланишида нафақат бошқарув объекти ва субъекти ўртасидаги ўзаро таъсир соҳасини, балки коллегиялик ва ягона бошланиш, ташкил қилиш ва ўз-ўзини ташкил қилиш ўртасида тўғри нисбатнинг сақланишини ҳам ўзига жалб этади. Бу эса бошқарувнинг муҳим вазибаларидан бирини ташкил этади. Агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластернинг шаклланиши ва ривожланиши жараёнининг самарадорлиги ва таъсирчанлиги кўп жиҳатдан унинг тўғри бажарилишига боғлиқ бўлади⁵. Бунда агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластернинг шаклланиши ва ривожланишида мутаносиблик қонунини амалга оширишга эришган ҳолда мутаносибликка эришиш синергетика самарасини олиш имкониятини таъминлашини кўзда тутиши лозим. Тескари мутаносиблик бир миқдорнинг бошқаси ўсиши билан камайишини билдиради⁴.

⁴ Портер Майкл Э. Конкуренция. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. С.162, 168, 171-172.

⁵ Садовский В.Н. Основания общей теории систем. – М.: Наука, 1974.с.75

⁶ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: в 2-х томах. М.-Л. Государственное социально-экономическое издательство. 1935.

Қонунларнинг ялпи, тизимли намоён бўлишини ўрганиш уларнинг амал қилиши ва турли келиб чиқиш ва кўламдаги тузилмаларнинг бир бутунлигини шакллантириш ва бузишга таъсирининг табиатини тушуниш имкониятини ҳам беради. Шунингдек, ташкил қилинган бир бутунни яратиш қисмларни шундай бирлаштиришнинг оқибати ҳисобланадики, унда синергетик самаранинг кенгайиши юз беради, бузилиши эса синергетик самара салбий бўлиб қолишининг (синергия самараси) оқибати ҳисобланади. Исталган ташкил қилинган бир бутун алоқалар барқарорлиги ва мувозанати (ўз-ўзини сақлаш қонуни) орқали ўзини ўзи сақлаш; ички ва ташқи омиллар (онтогенез қонуни) таъсирида кечаётган ўзгаришларнинг узлуксизлиги орқали ўзини ўзи ривожлантириш; қисмларни дифференциациялаш ва интеграциялаш йўли билан таркибий қайта қуриш (тахлил ва синтез қонуни); бир бутун қисмлари ўртасидаги миқдорий ва сифат нисбатларини қўллаб-қувватлаш; ва ниҳоят, кучсиз ташкил қилинган бўғинини мустаҳкамлаш (кучсизлик қонуни) орқали таркибий барқарорлигини таъминлаш тенденциясини намоёниш этади. Бу эса унинг амал қилиш самарадорлиги ва ҳаётийлигини (мутаносиблик қонуни) оширади⁶.

Агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластерни шакллантириш ва ривожлантиришда иқтисодий ва ташкилий қонунларнинг ялпи амал қилиш негизи ва асоси бўлиб синергия самараси чиқади.

Унинг амал қилиши ташкилий жараёнлар, ташкилий мажмуаларни яратиш ва ривожлантиришга, уларнинг барқарорлиги ва нобарқарорлигини таъминлашга, бир ҳолатдан бошқасига оқиб ўтишга олиб келишини кўзда туттади. Бунда иқтисодий қонунлар амал қилишининг умумий пировард натижаси бўлиб синергетик самара чиқиб, унинг ўсиши бир бутуннинг ташкил қилинганлик даражаси ўсишини, тизимнинг омон қолиши, ҳаётийлигининг барқарорлиги ички тартибланганлигининг ижобий таъсирини ва бир бутун тузилмалар ҳалокатини тавсифлайди.

Синергия қонуни шундан иборатки, ташкил қилинган бир бутун хоссаларининг суммаси бир бутун унсурларнинг алоҳида таркибга кирадиганлардан ҳар бирида мавжуд хоссалар “арифметик” суммасидан ошиб кетади. Агросаноат мажмуасида ўз-ўзини сақлаш қонуни қайта ишловчи кластернинг шаклланиши ва ривожланишида кам муҳим бўлмаган қонун бўлиб чиқади. Унинг мазмуни шундан иборатки, ҳар қандай реал жисмоний (ташкил қилинган) тизим бир бутун тузилма сифатида ўзини сақлашга уринади ва демак, ўз ресурсини сарфлаш тежамлироқ бўлади. Ўз навбатида, композициялаш қонуни тармоқлар мақсадларини келиштириш зарурлигини ифодалайди: улар умумий тавсифдаги асосий мақсадни қўллаб-қувватлашга қаратилган бўлиши керак.

Янги тизимни синтез қилиш асосида агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластернинг шаклланиши ва ривожланиши қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

1. Бажарилиши зарур бўлган барча зарур вазифаларни белгилаш.
2. Ҳар бир вазифани бажаришнинг ҳеч бўлмаганда битта услубини топиш.
3. Умумий мақсадларга эришиш учун алоҳида вазифаларни биргаликда бажариш мумкин бўлган чизма ёки моделларни топиш.

Онтогенез қонунининг амал қилиши агросаноат мажмуасида қайта ишловчи саноатнинг ҳар бир тузилмаси ўз ривожланишида қуйидаги ҳаётий цикл фазаларини босиб ўтади: вужудга келиш, ўсиш, пасайиш. Агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластернинг шаклланиш ва ривожланиш тартиби ва мувозанатига рақобат механизми ёрдамида эришилиши мумкин бўлиб, бунинг натижасида унинг унсурларининг бир қисми муқаррар равишда ҳалок бўлади, мунтазам равишда янги вужудга келаётганлари, ушбу шароитларга кўпроқ мос келадиганлари билан алмашинади⁸.

Агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластернинг шаклланиши ва ривожланиши бошқарувнинг бевосита (маъмурий) усуллари асосида ва

билвосита ўзаро алоқалар асосида тартибга солиниши мумкин. Ҳозирги шароитда иқтисодиётда ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар алоқаларининг ҳар икки шакли – тўғридан-тўғри (мажбурий жойлаштиришни, яъни эквивалентлик муносабатларини кўзда тутмайдиган, маҳкамавий, тақсимлаш) ва билвосита (яъни олди-сотди акти воситасидаги, эквивалентлар ҳажмига асосланган эквивалентлик муносабатлари) мавжуд ва фойдаланилмоқда. Мос равишда, унда ҳар икки бошланишлар – режали ва бозорнинг уйғунлашуви кузатилади⁷.

Барча кўриб чиқилган назарий жиҳатларнинг ҳозирги вақтда кўлланилиши агросаноат мажмуасида қайта ишловчи кластерни оқилона ва самарали шакллантириш ва ривожлантириш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Морозова Т. Г. Региональная экономика – М.: Банки и биржи. И.О. ЮНИТИ, 1999.
2. Афанасьев В.Г. Системность и общество. – М.: Политиздат, 1980, с. 181, 182.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Рус. Яз.; 1978, с. 184.
4. Портер Майкл Э. Конкуренция. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. С.162, 168, 171-172.
5. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. – М.: Наука, 1974.с.75.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: в 2-х томах. М.-Л. Государственное социально-экономическое издательство. 1935
7. Самуэльсон П. Экономика. Т. 1, 2. – М.: МГП «Алгон», 1992.